

תקנון בעניין אתיקה במחקרים שמעורבים בהם בני אדם

הקדמה

מחקרים התנהגותיים נועדו לקדם את הידע המדעי על ההתנהגות האנושית, אבל מטבע הדברים הם מערבים חוקרים, עוזרי מחקר ומשתתפים אנושיים ועשויים לעסוק בנושאים רגישים. לכן, שמירה על עקרונות אתיים שיגנו על בריאותם הפיזית והנפשית של כל המעורבים במחקר היא חיונית. בתקנון זה תמצאו פירוט של העקרונות האתיים המרכזיים המנחים חוקרים באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים. שמירה על תקנון זה מחייבת אותנו בתכנון ובביצוע של כל מחקר.

1. מבוא

האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים (להלן "האקדמיה") שואפת למציאות בכל התחומים. בתוך כך, האקדמיה שואפת למציאות גם בתחומי המחקר, שבאה לידי ביטוי בין היתר בהקפדה על התנהגות ראויה במחקר. התנהגות המושתת על עקרונות של אמת, חופש, אחריות ויושרה, תוך שמירה על סטנדרטים מקצועיים ואתיים המקובלים על הקהילה הבין-לאומית.

תקנון זה מחייב את כל אנשי האקדמיה העוסקים במחקר ופרסומו, כולל תכנון המחקר, הגשת הצעות מחקר לגופים מממנים; הפקת נתונים, תיעודם, ניתוחם ושימורם; ייחוסן של תוצאות המחקר, פרסומו, מתן אקרדיטציה, זכויות יוצרים וקניין רוחני.

מחקרים המערבים בני אדם כפופים להגבלות מוסריות הקשורות הן באופן ניהול המחקר והן בתוצאותיו ובהשלכותיו. זכויותיהם של המעורבים במחקר – ישירות או בעקיפין – רווחתם וכבודם, צריכים לעמוד לנגד עיניהם של העוסקים במחקר מדעי. הדאגה לאדם המשתתף במחקר וכן ההשלכות הרחבות יותר של המחקר חייבות תמיד להילקח בחשבון בכל הנוגע להשפעות הפוטנציאליות של המחקר על החברה.

2. הגדרות

"מחקר מדעי בו מעורבים בני אדם": כל מחקר בו מעורבים בני אדם בהשתתפותם הישירה והפעילה, בנטילת חלק בראיונות, במילוי שאלון וכדומה, הנערך על ידי חוקר והמתבצע בתחומיה, בכיתותיה או בשמה של האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים (להלן "מחקר"). "חוקר": כל עובד אקדמי כמשמעותו בתקנון העובדים האקדמיים באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים, וכל סטודנט, העושה עבודת מחקר. "משתתף": כל אדם הנוטל חלק במחקר מדעי בו מעורבים בני אדם, בין בתשלום ובין ללא תשלום, והוא אינו חוקר או עובד מנהל/טכני המסייע במחקר.

3. אילוצים אתיים

א. עובדי מחקר ישמרו על הכבוד, על האוטונומיה, על הבטיחות ועל הרווחה של כל מי שעשוי להיות מושפע ממחקרם, בין שהם מעורבים ישירות במחקר ובין שלא. מחקר המערב בני אדם, בין שהוא מחקר קליני ובין שאינו מחקר קליני, יתנהל לפי דרישות החוק, לפי העקרונות המקובלים בקהילה הבין-לאומית ולפי כללי האקדמיה בעניין אתיקה במחקרים שמעורבים בהם בני אדם ולפי החלטות של ועדת האתיקה שהוקמה מכוח כללים אלה. בשום מקרה לא ישתמש עובד מחקר במידע על ענייניו הפרטיים של המשתתף (כגון שם, כתובת, מגדר, דת, מצב משפחתי, מצב בריאותי או מצב כלכלי וכיו"ב) ולא יגלה מידע כאמור אלא למטרות שלשמן נעשה המחקר.

ב. במחקרים המדעי החברה, כאשר דרישות מתודולוגית מצריכות אי-גילוי של מטרתו האמיתית של המחקר, רשאי החוקר, באישור ועדת האתיקה המוסדית, לדחות את המתן אותו חלק בהסבר שעניינו מטרת המחקר עד לאחר תום הניסוי. בהקדם האפשרי לאח תום הניסוי, ייתן החוקר למשתתף את ההסבר כאמור, ויודא שהמשתתף מבין את הסיבות וההצדקה להליכים שנקטו.

4. תכנון המחקר

- א. לכל הצעת מחקר המוגשת לוועדת האתיקה יצורף פרוטוקול שבו יוצגו המטרות, דרכי הביצוע, ההשלכות הצפויות, הסיכונים הצפויים ודרכי הטיפול בסיכונים אלה. הפרוטוקול יכלול התייחסות מפורשת לכל בעיה אתית העשויה להתעורר במהלך ביצוע המחקר. נמצא בפרוטוקול המחקר סעיף שאינו עומד בעקרונות האתיים הקבועים בתקנון זה, יוחזר הפרוטוקול לחוקר לתיקון כתנאי לאישורו. במקרים שבהם המחקר מנוהל בידי סטודנט או מוסמך בפיקוח של חבר/ת סגל אקדמי (או נספח לסגל), יהיה האחראי לבדיקת תקינותו האתית של המחקר וביצועו בסטנדרטים אתיים חבר/ת הסגל האקדמי (או הנספח לסגל) הבכיר בדרגה.
- ב. בשלב התכנון של המחקר, חובתו האישית של החוקר (במקרה של סטודנט חובה זו חלה על המנחה) להעריך בקפידה את עמידתו של המחקר בעקרונות האתיים המפורטים בתקנון זה.

5. הסכמה מדעת

- א. לא ישתתף אדם במחקר אלא בהסכמתו מדעת ומראש, ההסכמה תינתן בכתב ותישמר ברשומות האקדמיה עד לסיום המחקר בלבד. הסכמה מדעת תינתן על סמך הסבר ברור של מטרות המחקר, של משמעותו ושל הסיכונים ו אי הנוחות הכרוכים בו הן למשתתף עצמו והן לאחרים שאינם מעורבים ישירות במחקר.
- ב. לא ישתתף במחקר קטין או אדם הסובל ממגבלה שאינה מאפשרת מתן הסכמה מדעת, אלא אם כן הדבר הכרחי מבחינת מטרות המחקר עצמו. במקרים אלה נדרשת הסכמה בכתב, מדעת ומראש, של אפוטרופוסו של הקטין או של האדם עם המגבלה.
- ג. בעת תכנון המחקר, יש לעשות הערכה זהירה של הסיכונים שניתן לחזותם (כולל סיכונים לפגיעה פיזית, פגיעה נפשית, פגיעה בשם הטוב או פגיעה בדימוי העצמי), בהשוואה לתועלת הצפויה. אם במהלך המחקר התברר לחוקר שנגרמים למשתתף נזקים שלא היו צפויים מראש, עליו לפעול מיד לסילוק הנזק או לתיקונו, כולל הפסקת המחקר במידת הצורך. בד בבד עם אלה יש לדווח מיד לוועדת האתיקה המוסדית. עריכת מחקר שלא באישור רשות המחקר האקדמית תהיה עבירת משמעת.
- ד. תכנון דרכי הביצוע של המחקר יכלול הקפדה מלאה על שמירת כבודו של המשתתף, שלמותו הגופנית ופרטיותו. זהותו של המשתתף לא תיחשף בכל שלב שהוא מן המחקר, אלא בהסכמתו המפורשת. יובאו בחשבון גם זכויותיהם, כבודם ופרטיותם של אנשים הקשורים ישירות למשתתף (כגון בני זוג וקרובי משפחה גנטיים) העלולים להיפגע מן המחקר אף אם הם עצמם אינם משתתפים בו.

6. תיעוד תוצאות המחקר ושימור נתונים

עובדי מחקר יתעדו את מהלך המחקר ואת תוצאותיו, לרבות תוצאות ביניים, בבירור, במדויק ובשלמותם. תיעוד זה יישמר למשך עשר שנים מיום השלמת המחקר, אלא אם נדרשת תקופה ארוכה יותר בחוק או בתנאי הגוף המממן. עובדי מחקר יחשפו תיעוד זה לפי דרישה סבירה של שופטים אקדמיים, עמיתים ורשויות האקדמיה, וזאת בכפוף לכללים משפטיים ומקצועיים העוסקים בשמירה על סודיות ועל פרטיות.

7. פרסום תוצאות

עובדי מחקר יישאו באחריות מלאה למחקר המפורסם בשמם וינקטו את כל אמצעי הזהירות הסבירים כדי לוודא זאת:

- א. המחקר בוצע כפי שהוא תואר, התוצאות המדווחות נתקבלו כמדווח, ואין בפרסום מצג שווא כלשהו.
- ב. רעיון למחקר ותכנונו, הפקת הנתונים, ניתוחם ופירושם, התוצאות המדווחות והטקסט המפורסם הם של המחברים החתומים על הפרסום, ולא הועתקו ממקור כלשהו ללא אישור או ללא ציון מפורש של המקור בפרסום. הפרסום אינו נגוע בפלגיאט או בגנבת רעיונות.
- ג. כל תרומה למחקר של עובד אקדמי, של עובד מחקר, של גורם מממן או אחר זכתה לייחוס מלא.
- ד. המחברים החתומים על הפרסום היו כולם פעילים בביצוע המחקר או בהכנת הפרסום, כולם את תוכנו, כל אחד יכול לזהות את חלקו שלו בפרסום ומקבל עליו אחריות אישית לדיוקו, ואין ייחוס של מחקר לאדם שלא השתתף בו כאמור.

8. פנייה לוועדת האתיקה

- א. בבקשה לאישור יפנה אל הוועדה החוקר הראשי או המנחה במקרה שהחוקר הראשי הוא סטודנט. הפנייה לוועדת האתיקה המוסדית תיעשה ביוזמתו של החוקר או של צוות המחקר טרם תחילת המחקר.
- ב. יש למלא את הטפסים המתאימים במלואם ולהעבירם בתוספת כל החומרים הנלווים לוועדת האתיקה המוסדית. הוועדה שומרת לעצמה את הזכות לבקש מידע נוסף לדין בבקשה.
- ג. הצעות מחקר שיוגשו לאישור ועדת האתיקה המוסדית יכללו את אלה:
 1. בקשה לאישור ועדת האתיקה המוסדית לביצוע מחקר בבני אדם. ניתן למצוא את הטופס באתר האקדמיה בעמוד "רשות המחקר". אין להגיש על גבי טופס אחר.
 2. כתב הסכמה מדעת של הנבדק.
 3. במחקר שבו הנבדקים הם קטינים או חסרי ישע, הסכמה בכתב להשתתפות במחקר מהאפוסטרופוס החוקי.
 4. במחקר הנעשה במוסדות הכפופים למשרד החינוך יש לצרף אישור בכתב ממשרד החינוך.

9. התנהגות לא ראויה במחקר

- א. הפרת העקרונות או הכללים המפורטים בתקנון זה עלולה להיחשב התנהגות לא ראויה במחקר.
- ב. התנהגות לא ראויה במחקר היא עבירת משמעת הכפופה לתקנון המשמעת של העובדים האקדמיים של האקדמיה, לתקנון המשמעת של תלמידי האקדמיה ולקנון המשמעת של העובדים המנהליים של האקדמיה.

10. ועדת האתיקה

- א. ועדת האתיקה המוסדית אחראית למערך הניסויים בבני אדם שמתקיים במסגרת המחקר באקדמיה. כל מחקר הנעשה באקדמיה מחויב לעמוד בקריטריונים אתיים ולקבל את אישור הוועדה טרם תחילתו, בין שהנבדקים בו הם סטודנטים ובין שהם נבדקים חיצוניים.
- ב. ועדת האתיקה תבחן את ההצעות על פי עקרונות האתיקה המקובלים, ובכללם הערכת תועלת לעומת סיכון, טיפול נאות בנבדקים, לרבות שמירה על שלומם, כבודם וזכויותיהם, הקפדה על צנעת הפרט ועל הסכמה מדעת. האחריות החוקית להגנת זכויותיהם של הנבדקים היא בידיו של חבר הסגל המבצע את המחקר ולא בידי הוועדה.

11. משמעת

- א. עריכת מחקר ו/או פרסום מחקר שנערך באקדמיה שלא באישור ועדת האתיקה המוסדית ושל רשות המחקר, או בניגוד לתקנון זה, תהווה עבירת משמעת.